

Логопедке көмек

Баладағы сөйлеу бұзылысымен қалай жұмыс істеу керек

Сөйлеу бұзылыстарының: сенсорлық, моторлы алалия, әртүрлі түрі мен деңгейдегі СФФД және СДК балалар бар топта түзету жұмыстарын бастау үшін логопед-мұғалімнің ұсыныстарын пайдаланыңыз. Сондай-ақ, мақалада ата-аналар мен логопед маманға арналған сөйлеудің дамымау деңгейін анықтауға арналған кесте және жадынама бар.

Сөйлеудің жалпы дамымау деңгейін (бұдан әрі – СЖД) анықтау үшін баланы бақылауды ұйымдастырыңыз, ата-аналармен және тәрбиешілермен сөйлесіңіз, белгілер кестесін қолданыңыз. Сөйлеудің даму деңгейін анықтағаннан кейін бала қиындықтарының себебін анықтаңыз, мысалы, алалия, СФФД, СДК. Толық логопедиялық диагноз негізінде түзету жұмыстарын жоспарлаңыз, мысалы, сөз мүкістігі, 2-деңгейдегі СЖД.

Сөйлеудің жалпы дамымау деңгейі

СЖД 1-деңгейі	Сөздер мен сөйлеу жоқ. Дыбысты айту: пи-пи. Дыбыстарды анық айта алмау. Сөйлеу түсініксіз
СЖД 2-деңгейі	Грамматикада, фонетикада қателіктері бар алғашқы сөздер мен қысқа сөз тіркестері. Сөйлегенде түсіну қиын
СЖД 3-деңгейі	Дыбысты айтуда мен грамматикалық нақты қателікпен фразалық сөйлеу. Сөйлеу қателіктері айқын, бірақ баланы отбасы мүшелері де, бөгде адамдар да түсінеді
СЖД 4-деңгейі	Дыбысты айтудың жеке бұзылыстары бар фразалық сөйлеу және аграмматизмдер, оңай түсінікті. Басқа қиындықтар жеке СЖД деңгейі ретінде ерекшеленбейді

Сөйлеу бұзылыстарын түзетуді неден бастау керек

Сөйлеу тілі бұзылған балалармен жұмыс істегенде, сөйлеу бірнеше даму сатыларынан өтетін психологиялық процесс екенін есте сақтаңыз. Балада фразалық сөйлеу болуы үшін алдымен дыбыстардың жалпы ағымынан дыбыстарды бөліп алады, содан кейін жауап беріп сөйлеуді

түсінуге үйренеді және артикуляция мүшелерін жаттықтырады, дыбыстық еліктеу мен дыбыстық комплексті игереді, содан кейін алғашқы сөздерді айтып, белсенді және пассивті сөздік қорын кеңейте бастайды. Қалыпты даму кезінде сөйлеу «өз бетімен» қалыптасады, яғни баланың ересектермен қарым-қатынасы мен бірлескен іс-әрекеті арқылы имитацияланады. Сабақта сөйлеудің дамуын түзету үшін онтогенездегі сөйлеуді қалыптастырудың табиғи процесін қайта құруға көмектесетін жағдайларды жасаңыз және бірнеше кезеңде түзету жұмыстарын жүргізіңіз.

Диагностикалық кезең. Мектеп жасына дейінгі баланың жалпы даму деңгейін түсіну және сөйлеу функцияларының кезеңін анықтау үшін баланың сөйлеу дағдыларын талдаңыз. Диагностика кезінде

– сөйлеудің дамуы баяу, бірақ дұрыс тәртіпте ме, мысалы, сөйлеу дамуының кешігуі бар ма;

– тәрбиеленушінің анамнезінде қандай да бір даму кезеңдері бар ма және олардың қарқыны ғана емес, сонымен қатар тәртіп бұзылған ба, мысалы, сенсорлық алалия кезінде бала дыбысты ажырата алмай және түсінбейді ме, анықтаңыз.

Түзету кезеңі. Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған логопедтер мен бала тәрбиелеп отырған барлық ересектердің жүйелі, күнделікті, ұзақ мерзімді, жиі (кем дегенде 2–3 жыл) мамандандырылған көмегі қажет. Үйде түзету жұмыстарын жүргізу үшін сөйлеу ортасын құруға көмектесу үшін ата-аналармен кеңесіңіз: анық және достық қарым-қатынаста болыңыз, келемежден аулақ болыңыз, сөйлеу ақаулары үшін жазаламаңыз, үйде баламен оның сөйлеуінің бұзылуына қажетті түрде әрекет етіңіз. Ұсақ моториканы дамыта отырып, сөйлеу сабақтарын жасы мен қызығушылығына сәйкес ойындармен біріктіріңіз. Әр сабақтан кейін балаға оң пікір білдіріп, ата-аналарға балаға психологиялық қолдау көрсету жолын айтыңыз.

«Сөйлеуі бұзылған баланың ата-анасына не айту керек»

- Баланың сөйлеуін әрдайым дамытыңыз. Қандай бұзушылық болса да, сөйлеуге ынталандырыңыз. Сөйлеу – ойлау құралы. Сөйлеуді, танымдық қабілеттерді дамыту және әлемге бейімделу бір-бірімен тығыз байланысты. Есіңізде болсын, сөйлеу неғұрлым жақсы дамыған болса, достық, отбасын құру, жұмысқа орналасу, мүдделерді дамыту, тәуелсіздік мүмкіндіктері соғұрлым көп болады.
- Даму деңгейін талдаңыз. Баланың сөйлеу дамуын жас нормативімен салыстырыңыз. Сөйлеу бұзылыстары өздігінен дұрысталады деп күтпеңіз. Сөйлеу дамуының нормадан ауытқуы неғұрлым ерте анықталса және түзету жұмыстары ерте басталса, соғұрлым жақсы.
- Ерте бастаңыз. Мүмкіндігінше түзетуді ертерек бастаңыз. Фразалық сөйлеу 5 жасқа дейін айтарлықтай жақсы түзетіледі, дыбыстық айтылу – 7 жылға дейін, төтенше жағдайларда 10-ға дейін, содан кейін дыбыстарды қою өте қиын және оларды автоматтандыру одан да күрделі іс.
- Жаттығуларды жүйелі түрде орынданңыз. Логопедиялық диагнозды ескере отырып, ұзақ уақыт бойы және жүйелі түрде жаттығатын болсаңыз, барлығын түзетуге болады. Логопедпен және үйде дұрыс сабақтар нәтижесінде 1-деңгейлі СЖД бар сөз мүмкіндігі бар бала ата-аналар үндемей қалуы мүмкін бе деп ойлайтындай сөйлей бастаған жағдайларды есте сақтаңыз.
- Өзіңізді кінәламаңыз. Сіздің балаңыз жай ғана тәрбиесіз, ал сізді нашар ата-ана деп ойлайтын адамдар сөйлеу бұзылыстары туралы ештеңе түсінбейді, бірақ өздерін сізге теріс көзқараспен қарауға құқылы деп санайды. Олардың пікірін басшылыққа алмаңыз және олар бойынша өзіңізді және балаңызды бағаламаңыз.
- Диагнозды түсінуді үйреніңіз. Егер сізге балаңызда СЖД бар деп айтса, балада нақты не бар екенін нақтылаңыз: алалия, СФФД және т.б. СЖД – бұл мамандар және сіздің балаға қалай көмектесу керектігін түсінудің үшін жеткіліксіз қосымша белгі.
- Үзіліс жасамаңыз. Баланы және онымен сабақты соңына дейін жеткізіңіз. Есіңізде болсын: логопед баламен жұмыс жүргізуі қандай деңгейде тоқтайды, баланың осы деңгейде сөйлеуі өмір бойы қалады.
- Ұсақ моториканы дамытыңыз. Балаңызға ұсақ моториканы дамытуға арналған жаттығулар беріңіз, бұл сөйлеудің дамуына да ықпал етеді. Бала саусақтарымен шағын қимылдар жасайтын кез келген әрекеттер мен ойындарды қолданыңыз, бұл өте пайдалы.
- Жалпы моториканы дамытыңыз. Балада алалия болса, оған жалпы моториканы дамыту қажет. Табиғи қимылдарды: суда жүзу, би сабақтары үшін жаттықтырушылар іздеңіз.
- Сөздік негативизмді бақылаңыз. Балада сөздік негативизмнің дамып жатыр ма, бақылаңыз. Бірінші белгіде баланың табысқа жету тәжірибесін алуы, ойынға көбірек араласуы және өзін қауіпсіз сезінуі үшін сабақтардың үндестігін, олардың күрделілігін өзгертіңіз.

Сенсорлық алалиясы бар балалармен қалай жұмыс істеу керек

Сенсорлық алалиясы бар балалар сөйлеуді қабылдамайды және оны түсіну қиынға соғады. Сенсорлық алалияның ең ауыр жағдайында бала айтылған сөзді естімейтін сияқты, оған реакция жасамайды. Сенсорлық алалиясы бар балаларда эхолалия жиі кездеседі: естігендерін мағынасыз қайталайды. Жасына қарай баланың жағдайы логопедиялық түзетусіз нашарлайтынын есте сақтаңыз: 2–3 жаста тәрбиеленуші өз құрдастарынан тек сөйлей алмауымен ерекшеленеді, 4–5 жаста агрессивті және оқшауланады, 6 жаста бала басқаруға көнбейтін болады, сөйлеу негативизмін көрсетеді.

Сенсорлық алалияның ең жеңіл деңгейінде балалар жақын дыбыстарды ажыратуда және сөздердің грамматикалық формаларындағы өзгерістерді түсінуде қиналады. Балалар ересектердің ауызша бұйрықтарына негізделген мінез-құлықты бақыламайды, өйткені олар сөзді қабылдамайды, көбінесе тежелген және қимыл дамуының кешігуін көрсетеді. Қатты сенсорлық алалиясы бар бала сөзді шу ретінде қабылдайды. Кейде балалар ең маңызды сөздердің бірін немесе екеуін ажыратады, мысалы, ана, мультфильм.

Сенсорлық алалияны түзету өте қиын. Сенсорлық алалияны түзететін мамандар аз, жұмыс өте қиын, көпке дейін нәтижесіз болып көрінеді. Есіңізде болсын: уақтылы көмексіз сенсорлық алалия бар балалар үшін мүгедектік ықтималдығы жоғары. Балаңыздың сөйлеуін түзету үшін сабақты 3 жастан бастап, 2–4 жыл бойы күнделікті жалғастырыңыз ([Жадынама](#)).

Сөз мүкістігі бар балалармен қалай жұмыс істеу керек

Сөз мүкістігі бар балаларда сөйлеп, өз пікірін айту және тілдік бірліктерді меңгеру, фонемалар мен сөздерді таңдау қабілеттері дамымаған. Моторлық алалия – баланың сөйлеу қабілетінің табиғи түрде игерілмейтін, бірақ шет тілін үйреніп жатқан сияқты көрінетін тілдің бұзылуы. Мидың сөйлеу қабығының зақымдалуына байланысты қарашықта артикуляциялық аппараттың, сөйлеу моторлық жүйесінің жұмысында бұзылулар бар.

Кіші мектепке дейінгі жаста балалар ақылды, қарым-қатынасқа жақын, бірақ тұйық тәрізді әсер қалдырады. Қимыл алалиясы бар балалар басқа адамдардың сөзін түсінсе де, ақыл-ой кемістігі болмаса да, фразалық сөз сөйлемейді. Логопедсіз моторлық алалияны түзету өте қиын және мүмкін емес. Күнделікті кем дегенде 3–4 жасқа дейін балаңызбен жаттығу жасаңыз және ерте бастау кемістікті қалпына келтіретінін есте сақтаңыз ([Жадынама](#)).

СФФД бар балалармен қалай жұмыс істеу керек

Сөйлеудің фонетикалық-фонематикалық дамымауы бар (бұдан әрі – СФФД) балалар дыбыстарды құлақ арқылы қабылдайды және қате айтады. Тәрбиеленушіге қиын, ауыр жағдайда дыбыстарды талдау мүмкін емес. Балаларда диффузиялық дыбыстық айтылу дамыған:

сөйлеудегі дауыссыз дыбыстар бұлдыр және бір-біріне ұқсас, дислалия: олар жеке дауыссыз дыбыстарды айтпайды және ауыстырмайды. СФФД бар мектеп жасына дейінгі балалар дыбыстарды әртүрлі тәсілдермен айтып, қабылдай алады, мысалы, бала кейбір дыбыстарды ажыратады, бірақ оларды қалай айту керектігін біл- мейді. СФФД бар балалардың сөйлеуі, әдетте, нашар, түсініксіз.

СФФД түзету логопедпен жүйелі жұмыссыз және үй тапсырмасынсыз өте қиын және мүмкін емес. Есіңізде болсын: СФФД-ны түзетусіз мектеп жасында дисграфия, дислексия және оқудың бұзылуымен тереңдейді ([Жадынама](#)).

СДК бар балалармен қалай жұмыс істеу керек

СДК бар балалардың сөйлеуінің дамуы ерте жастағы нормаларға сәйкес келеді. Бала кейінірек үілдейді, былдырлайды және алғашқы сөздерді, фразаларды айтады. Бала құрдастарымен бірге сөйлеу дамуының бір кезеңінен екіншісіне ауыспайды.

Басқа сөйлеу және даму бұзылыстарынсыз СДК түзету дұрыс сөйлеу ортасында жүреді. СДК бар бала, егер онымен үнемі диалог құрып, сөйлеу әрекетін ынталандырсаңыз, оны жайлы психологиялық ортада көпшіл құрдастарымен ойынға тартсаңыз, құрбыларының деңгейінде сөйлей алады ([Жадынама](#)).

